

Олександр АНДРУШКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЯК ПІДСТАВА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті набули подальшого дослідження питання про підстави юридичної відповідальності в кримінальному судочинстві. Розглянуто наукові концепції про зловживання правом. Удосконалено тезу про те, що зловживання правом в кримінальному судочинстві є окремою формою правопорушення. Проаналізовано ознаки зловживання правом в кримінальному судочинстві та його юридичний склад як состав правопорушення, що є підставою для юридичної відповідальності.

Ключові слова: зловживання правом, правопорушення, склад правопорушення, юридична визначеність правопорушення в кримінальному процесуальному законодавстві, юридична відповідальність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В досягненні завдань кримінального судочинства значну роль відіграють заходи юридичної відповідальності його суб'єктів. Питання кому й за що відповідати в кримінальному судочинстві є актуальним з огляду на невирішеність в теорії права, в теорії кримінального процесу концептуальних проблем правової категорії «зловживання правом»: її правової сутності, ознак та складу як юридично значущого явища.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які опирається автор. Зловживання правом саме в кримінальному судочинстві став предметом досліджень відносно недавно, раніше ця проблема досліджувалася в основному в науці цивільного права та загальної теорії. Проблема зловживання правом в кримінальному судочинстві присвячені публікації вітчизняних (Д. Іванюка, О. Капліної, Л. Удалової, О. Хабло, М. Хміля та ін.) та зарубіжних (О. Баєва, О. Даровських, Н. Дурново, С. Олькова, К. Рябцевої та ін.) учених. Достатньо глибоко в загальній теорії та

інших галузях права (здебільшого в приватних) проблеми зловживання правом досліджені О. Барміною, М. Вопленко, О. Гогіним, О. Маліновським, К. Одегнал, Т. Полянським, О. Рогачем та ін. Значний внесок в розуміння зловживання правом зробили відомі науковці минулого сторіччя, такі як: М. Агарков, С. Братусь, В. Грибанов, М. Малейн, О. Лейст та ін.

Метою дослідження є з'ясування правових підстав застосування юридичної відповідальності за зловживання правом в кримінальному судочинстві. Для цього ставилися та вирішувалися наступні завдання:

1) наведення додаткових аргументів в обґрунтування концепції про зловживання правом як особливого виду правопорушення в кримінальному судочинстві;

2) дослідження сутнісних ознак зловживання правом в кримінальному судочинстві та його юридичного складу як правопорушення;

3) з'ясування проблем юридичної визначеності правопорушень в кримінальному процесуальному законодавстві, зокрема у формі зловживання правом.

Основні результати дослідження. Проблеми зловживання правом в історичному аспекті сягає часів римського права. З цим поняттям тісно пов'язане поняття «шикани». Шикана (*abus de droit*, *Chikane*, *Rechtsmissbrauch*) – здійснення свого права з виключною метою – заподіяти шкоду іншій особі. Одним з найтипівіших та історично давніх випадків цього роду був випадок на зло сусіду (так зване *Neidbau*): я будую на межі своєї ділянки високу стіну з виключною метою позбавити світла вікна вашого будинку [19]. З аналізу наукових публікацій [26; 27] слідує, що зловживання правом розглядалося ще римськими юристами як реалізація суб'єктивного права не заради задоволення законних інтересів уповноваженої особи, а виключно з метою заподіяння шкоди зобов'язаній особі. Така форма реалізації права визнавалась не лише недобросовісною, а й злісною. Здебільшого таке зловживання розглядалося казуїстично в сфері розподілу матеріальних благ, тобто приватної сфери регулювання, а не публічної. Хоча, на протидію

зловживанням процесуальними правами у римському праві застосовувалися як превентивні заходи – *index* (надання гарантій від затягування процесу) і присяга, так і каральні – штрафи. О. Я. Рогач стверджує, що хоча сам термін «зловживання правом» в джерелах римського права відсутній і недостатньо розроблений, але саме римське право є першоджерелом формування принципу недопустимості зловживання правом [27, с. 111–112]. Ним же досить детально досліджені історичні питання становлення правового інституту зловживання правом й в давньоруському праві, праві зарубіжних країн англосаксонської та мусульманської систем права тощо. Слід відмітити, що широкого дослідження проблеми зловживання правом набули в цивілістичній науці та в загальній теорії права в другій половині минулого століття, менше в інших галузевих юридичних науках.

Сьогодні в правовій теорії зловживання правом ученими з різних методологічних позицій розглядається як юридичний феномен [17], феномен або правової поведінки (тут критерієм оцінки є літера закону) або протиправної поведінки (тут критерієм оцінки є дух права) [29, с. 429], як правове явище [11], як явище правової дійсності [17, с. 7], як правова категорія [2, с. 12; 8, с. 8], як родове правове поняття [5, с. 7], як особлива форма реалізації права [14, с. 7], як прояв юридичної несвободи [27, с. 127], як соціально-шкідливе явище [27, с. 300], як форма правового нігілізму [27, с. 327] тощо.

Зловживання правом досліджують з урахуванням категорії «свобода», «суб'єктивне право» та «відповідальність», що є методологічною основою з'ясування правової сутності цього поняття. Свобода вибору поведінки людиною визначена в міжнародних актах і в ст. 3, 23 та ін. Конституції України. Це означає, що свобода кожної людини можлива лише до межі, де починається свобода іншої людини. В широкому розумінні – учасник процесу має право розпоряджатися своїми суб'єктивними правами до тих меж поки він не порушує прав інших учасників процесу, а також не порушує заборон, визначених в законі для забезпечення нормального виконання завдань кримінального судочинства. Як, зазначає О. Мілетич «зловживання правом,

полягає в тому, що шкода наноситься специфічним чином, саме через здійснення юридичного права». В нашому розумінні – в окремій формі правопорушення. Далі авторка зазначає, що «умовою притягнення до відповідальності за суспільно значущу поведінку, в тому ж числі і за зловживання правом, є свобода волі, що розуміється як наявність можливості вільно обирати спосіб поведінки з урахуванням знань про існуючі моральні норми та юридичні закони... свобода кожного має свої межі, і межа їй – відповідальність» [20, с. 237–238].

Неодноманітне розуміння правознавцями правової природи зловживання правом породило виникнення низки наукових концепцій, які в залежності від різних критеріїв надають можливість сформулювати основні чотири сучасні концепції розуміння правової природи зловживання правом:

- 1) заперечення існування цього явища взагалі [16, с. 40].
- 2) виділення зловживання правом як особливого окремого виду правової поведінки, поряд з правомірною та протиправною поведінкою [8, с. 3; 11];
- 3) визнання зловживання правом як правомірної поведінки, але соціально шкідливої [9, с. 9–10], чи акт правомірної поведінки [21, с. 7];
- 4) визначення зловживання правом як неправомірної поведінки: особливої форми поведінки, що слугує підставою юридичної відповідальності [3, с. 9] або особливого виду правопорушення [1, с. 5–6].

Така групофікація концепцій зловживання правом є примірною, і поряд з іншими, наведеними в українських наукових виданнях є незавершеною, оскільки незавершені й дискусії серед науковців із зазначеної проблематики. Кожна з наведених груп концепцій зловживання правом має й свою внутрішню структуру, що свідчить про незавершеність тої чи іншої концепції і допустимість довільного наукового тлумачення зловживання правом навіть в межах однієї концепції. Так, К. Одегнал указуючи на самотійну природу зловживання правом поряд з іншими видами правової поведінки, допускає трансформацію зловживання правом в правопорушення, інакше – самотійне

явище правової дійсності – зловживання правом, вона визначає як «свого роду юридичну фікцію» [22, с. 7–8].

Зокрема цивілісти, які мабуть перші досліджували проблеми зловживання правом, здебільшого схиляються до думки, що таке явище все ж таки є правопорушенням, оскільки спричинюється шкода і з умисною формою вини, і шкода в такому разі підлягає відшкодуванню в порядку цивільно-правової відповідальності [4, с. 17; 7, с. 47; 32, с. 8].

Ми дотримуємося тієї концепції, що зловживання правом є неправомірною поведінкою і являє собою окремий вид (форму) правопорушення в кримінальному судочинстві (також, і в інших галузях права). Досить догматичною є позиція М. Малейна з цієї проблеми, який визначає, що можливий лише один варіант із двох: якщо суб'єкт діє в межах наданого йому права, тоді немає зловживання правом, якщо суб'єкт виходить за межі, встановлені законом, то він порушує закон, а отже має місце елементарне правопорушення [15, с. 29]. Твердження про те, що зловживання правом в кримінальному судочинстві є окремою формою правопорушення, зумовлює необхідність дослідження сутнісних ознак правопорушення в кримінальному судочинстві загалом і конкретно щодо зловживання правом.

Серед ознак правопорушення традиційно виділяють наступні чотири ознаки: протиправність, суспільна небезпека, винуватість, караність. Окрім цього, є спроби розширити цей перелік, запровадивши ознаки злочинного діяння чи аморальності для таких правопорушень, як злочини, чи звузити низку ознак для правопорушень, виключивши, для прикладу, ознаку суспільної небезпеки, або ж підмінивши її ознакою суспільної (соціальної) шкідливості [6, с. 11–12]. Щодо злочинів, також окремі автори виключають ознаку караності, тому що закладена в кримінально-правову заборону погроза покарання не завжди реалізується [13, с. 140].

Вважаємо, що традиційна система ознак правопорушення є достатньою для створення теоретичної (законодавчої) моделі правопорушенням. Ці ж чотири ознаки, в свою чергу, має й зловживання правом. Окремо наведемо

приклад дещо розмитого переліку поняття утворюючих ознак цього терміну, так К. Одегнал визначає, що «до обов'язкових ознак зловживання правом відносяться здійснення суб'єктивного права, наявність мети спричинення шкоди правам третіх осіб, або спричинення такої шкоди у формі дії чи бездіяльності при відсутності умислу. Інші ознаки, такі як здійснення права не за призначенням, інтерес у здійсненні суб'єктивного права притаманні тільки окремим видам зловживання правом і носять другорядний характер» [22, с. 7]. Такий підхід з ранжируванням ознак дещо суперечать загальноприйнятим положенням: зловживання правом не може існувати без умисної форми вини, а здійснення права не за призначенням – основна ознака, що підкреслюється в рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – Суд).

Здійснимо спробу розглянути ознаки зловживання правом як особливої форми правопорушення більш детально.

Протиправність. Ученими при спробах відмежувати правопорушення від зловживання правом наводиться аргумент, що зловживання правом немає протиправності. Протиправність є найбільш конкретною та зовнішньо вираженою ознакою правопорушення, яка означає, що правопорушенням є те діяння, яке прямо й спеціально передбачено як заборонене в диспозиціях норм права, а не просто статей законів. Заборони на ту чи іншу поведінку існують в різних видах діяльності людини, але правового значення вони набувають лише з моменту свого законодавчого визначення.

В кримінальному процесуальному законі України існують різні заборони на окремі види поведінки учасників судочинства, у тому ж числі заборона зловживати правом. Окремі норми процесуального права прямо забороняють зловживати правом. Так, у ч. 4 ст. 81 КПК України прямо указується на прийняття рішення судом щодо залишення заяви без розгляду у випадку виявлення ознак зловживання правом при подачі заяви про відвід повторно.

Існують й заборони так званого «загального характеру». Для прикладу, наведемо ст. 17 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція): «Заборона зловживання правами». В розвиток цієї загальної

заборони у ст. 35 Конвенції наводяться критерії прийнятності, серед яких зловживання правом на подання заяви до Суду є самостійною підставою для визнання неприйнятною індивідуальну заяву. Як наслідок – позбавлення суб'єктивного права на звернення до Суду, що певним чином є заходом відповідальності заявника. В свою чергу, критерії зловживання правом визначаються не в Конвенції, а в рішеннях Суду. Встановлення наявності зловживання правом Суд в кожному конкретному випадку вирішує виходячи із прецедентів, які загалом сформували систему випадків зловживання правом, але й ця система не є завершеною. Основні ознаки зловживання конвенційним правом на основі аналізу практики Суду наводяться у відповідних наукових статтях [12; 24; 28].

Рівень узагальнення чи правової визначеності (ці поняття лише тотожні частково) протиправності того чи іншого діяння досить складне питання в теорії та практиці. Часто законодавець обмежується в процесуальному законодавстві узагальненими формулюваннями заборон у вигляді обов'язку сторін процесу по добросовісному користуванні належними процесуальними правами (ч. 2 ст. 49 КАС України) або ж проголошує, що сторони є вільними у використанні своїх прав, але в межах та у спосіб, передбачених законом (ч. 1 ст. 26 КПК України). Так, процесуальному законодавству притаманно загальний рівень заборон, оскільки описувати склади усіх правопорушень в юридичному процесі немає практичної можливості. Як наслідок, законодавець детально описує лише ті, що вже є злочинами і визначені в КК України, і окремі процесуальні правопорушення, що суттєво впливають на нормальний стан здійснення судочинства і дотримання прав людини (більшість з них, знову ж таки в узагальненому порядку). Також, О. Волков пов'язує існування особливого виду правопорушення – зловживання цивільним правом з умовами «правової невизначеності» [4, с. 17].

Якщо припустити, що у законодавстві зловживання правом немає ознак протиправності, то логічно, що й заборони такої поведінки немає, така поведінка або знаходиться за межами правового регулювання, або ж визнається

правомірною незалежно від наслідків і ніяк не може бути названа зловживання правом.

Але, зловживання правом однозначно суперечить нормам права, здійснюється всупереч праву, є свавіллям суб'єкта, являє собою порушення заборон, зазначених у законах [29, с. 420]. Являє собою окрему форму правопорушення у кримінальному процесі, поруч із конкретним складом кримінального процесуального правопорушення, а також із окремою формою правопорушення – невиконання (неналежного, несвоєчасного виконання) обов'язків суб'єктами процесуальних правовідносин становить систему процесуальних правопорушень.

Найбільш суспільно небезпечні правопорушення в кримінальному процесі у формі зловживання правом (ці ж правопорушення вчиняються в інших сферах правового регулювання) віднайшли свою заборону у вигляді кримінально-правових: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) та зловживання впливом (ст. 369-2 КК України), в основі диспозицій цих заборон прямо використано термін «зловживання». Форму зловживання правом (чи обов'язком) містять й інші злочини у сфері правосуддя: завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ст. 383 КК України), завідомо неправдиве показання (ст. 384 КК України) тощо. Факт протиправності зловживання правом хоча й залишається в науці спірним, але з огляду на вищесказане є доведеним.

Суспільна безпека. Чи являє собою зловживання правом суспільну небезпеку? Так, хоча частіше мова ведеться про суспільну (чи соціальну) шкідливість зловживання правом, в окремих концепціях наголошується, що зловживання правом має на меті спричинити шкоду охоронюваним правам чи свободам особи, встановленому порядку провадження. Юридичний аспект шкідливості виражається в порушенні суб'єктивних прав і юридичних обов'язків або в протидії їх виконанню. Матеріальний аспект шкідливості полягає в заподіянні учаснику правовідносин матеріального або морального збитку [29, с. 420].

Аподиктичні дискусії, яким інколи притаманно переростати в діалектичні чи еристичні форми, про співвідношення суспільної небезпеки та суспільної шкідливості лежить в площині юридичного дисонансу. Відзначимо, правопорушення традиційно характеризується саме суспільною небезпекою, а рівень та характер останньої впливає на те, чи буде визнано законодавцем те чи інше правопорушення злочином, чи зостанеться воно в розряді процесуальних, адміністративних чи інших правопорушень. Точка зору про те, що суспільну небезпечність мають виключно злочини, а інші правопорушення лише суспільну шкідливість в науці піддається справедливій критиці, оскільки на часі трансформація самого поняття злочину у зв'язку із запровадженням нових законодавчих термінів, правда, через КПК України 2012 року: «кримінальне правопорушення», «кримінальні проступки». Додавимо, що спостерігаються певні методологічні відмінності між визначенням поняття злочину та адміністративного правопорушення у відповідних кодексах. Так, в основі визначення поняття злочину законодавець назвав ознаку суспільної небезпеки, поряд з іншими, окрім караності (ч. 1 ст. 11 КК України), а у визначенні, що не є злочином указав на відсутність суспільної небезпеки, зміст якої розкривається через критерій істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі (ч. 2 ст. 11 КК України). Ст. 9 КУпАП не містить ознаки суспільної небезпеки, хоча указується на ознаку відповідальності (караності в загальнотеоретичному чи в кримінально-правовому розумінні). Але у передбачених законом випадках розміри штрафу за адміністративні проступки значно більші за розміри штрафу за кримінальні правопорушення. Своєрідний парадокс, який розв'язати лише посиланням на зміст текстів закону неможливо. Шляхом абстрагування усвідомлюємо, що ці поняття в лексичному значенні різні, але в правовому – однопорядкові явища, вони охоплюють одну й ту ж властивість правопорушення – здатність спричинити шкоду охоронюваним законом суспільним відносинам (або створювати загрозу спричинення такої шкоди), а дискусія носить лише термінологічний характер. Як зауважує Л. Прозументов, «як би ознака суспільної небезпеки була притаманна виключно

злочинам, то не виникало б ніяких питань при встановленні кримінально-правової заборони або при її скасуванні, а теорії криміналізації чи декриміналізації не існувало б взагалі. Тому ознака суспільної небезпеки притаманна усім правопорушенням» [25, с. 23]. Тому й надалі доцільно користуватися усталеним в праві терміном суспільна небезпека.

Винуватість. Ознака винуватості зловживання правом не викликає ніяких заперечень серед науковців – більше того ними указується, що зловживання правом здійснюється у формі умислу [30, с. 11].

Караність. Процесуальним законодавством передбачено негативні наслідки за зловживання правом в кримінальному процесі. Зокрема, у вищенаведеній ч. 4 ст. 81 КПК України прямо на негативний наслідок – залишення заяви без розгляду, тобто позбавлення конкретного процесуального права учасника кримінального провадження. Також, у ч. 10 ст. 290 КПК України передбачено можливість обмеження часу для ознайомлення з матеріалами справи для сторін процесу у випадку зволікання. Чи є такі заходи заходами відповідальності? Дискусія щодо видів кримінальної процесуальної відповідальності досить гостра серед науковців, але швидше за все, це є випадками такої відповідальності, оскільки обмеження права для особи в аспекті застосування негативної санкції є негативними видами її відповідальності. Внаслідок застосування таких санкцій особа несе позбавлення процесуального, морального, можливо й іншого характеру. З ознакою караності пов'язані й інші наукові проблеми, наприклад, щодо відповідальності за «виділеними неконкретизованими санкціями» [23, с. 9], що характерно для усіх видів судочинства.

Склад правопорушення (зловживання правом). Зловживання правом як особлива форма правопорушення має й свій склад, що включає наступні елементи: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона, суб'єкт. Склад процесуального правопорушення являє собою теоретичну модель правопорушення і є юридичною підставою для процесуальної відповідальності. Для деяких видів правопорушень в кримінальному процесі існують відповідно

склади злочинів, адміністративних та інших правопорушень. Дисциплінарні ж правопорушення для професійних суб'єктів кримінального процесу часто прописані в загальному порядку, а для позначення їх елементів вживаються абстрактні, декларативні, засадничі та ін. формулювання.

Прикладом неналежної правової невизначеності, загального характеру визначення підстав дисциплінарної відповідальності може слугувати ст. 10 «Підстави для притягнення до дисциплінарної відповідальності» Дисциплінарного статуту прокуратури України (далі – Статут): «Підставою для притягнення прокурорсько-слідчого працівника до дисциплінарної відповідальності за цим Статутом є вчинення ним дисциплінарного проступку. Дисциплінарним проступком визнається протиправне, винне (умисне чи необережне) діяння (дія або бездіяльність), тобто невиконання або неналежне виконання службових обов'язків при здійсненні повноважень, передбачених Конституцією та законами України, цим Статутом, наказами керівника прокуратури (установи) та іншими організаційно-розпорядчими документами, перевищення наданих повноважень, порушення обмежень, пов'язаних із проходженням державної служби, а також вчинок, що суперечить вимогам Кодексу професійної етики та поведінки прокурорсько-слідчого працівника». Сам Статут визначає обов'язки працівників прокуратури, за невиконання яких, таких працівників може бути притягнуто до відповідальності. Для прикладу, п. 4 ст. 4 указує на обов'язок «виявляти ініціативу в роботі, підвищувати її якість та ефективність, а також удосконалювати свою професійну майстерність». Деякі інші пункти цієї статті Статуту сформульовані також недосконало і їх реалізація залежатиме насамперед від суб'єктивної оцінки керівника органу прокуратури і ним будуть покладатися в основу формування (добудови) складу дисциплінарного правопорушення. Тим паче, в матеріалах службових розслідувань описуються фактичні обставини правопорушення за усіма елементами складу правопорушення, юридичної моделі якого на зразок адміністративного чи кримінального в законодавстві про дисциплінарну відповідальність не існує. Подібна ситуація правової

невизначеності та формулювання складу правопорушення виникає і при вчиненні кримінальних процесуальних правопорушень.

Склад правопорушення найбільшої наукової розробки набув в кримінальному праві, як вчення про склад злочину. У кримінальному процесі об'єктом зловживання правом є охоронюваний кримінальним процесуальним законом порядок кримінального провадження (ст. 1 КПК України), а також, визначені у вигляді завдань кримінального провадження у ст. 2 КПК України охоронювані об'єкти, а також викладені в узагальненому вигляді (наприклад, у вигляді засад судочинства) або ж конкретизовані об'єкти процесуальної охорони, що викладені в інших статтях КПК України. На думку О. Ширванова «це права та законні інтереси учасників кримінального судочинства і законна діяльність органів розслідування, прокурора та суду по забезпеченню законності у здійснюваній ними кримінально-процесуальній діяльності» [31, с. 10].

Об'єктивною стороною при зловживанні права є діяння у формі дії чи бездіяльності. Об'єктивна сторона правопорушень в кримінальному процесі описується у вигляді дій (неналежне чи несвоєчасне виконання обов'язків, зловживання правом) або у вигляді бездіяльності (невиконання обов'язків) – діянь, від яких необхідно утриматися учасникам процесу. О.Маліновський указує на те, що «протиправне зловживання правом відрізняється від правопорушення в традиційному розумінні тим, що суб'єкт в цьому випадку вчиняє протиправне діяння шляхом реалізації свого суб'єктивного права і початкова стадія його діяння знаходиться в межах закону» [17, с. 18], але законність розпорядженням своїми суб'єктивними правами, не виключає протиправність діяння, якщо воно направлене на спричинення шкоди охоронюваним об'єктам.

Суб'єктивна сторона зловживання правом характеризується прямим умислом, оскільки з необережності зловживати правом неможливо. Інші правопорушення можуть вчинятися як у формі умислу так і з необережності. Тому недопустимими в теорії є твердження окремих авторів про необережну

форму вини зловживання правом, а то й безвинувату форму такого зловживання [10, с. 76]. Також, факультативна ознака суб'єктивної сторони – мета зловживання правом – спричинити шкоду охоронюваним об'єктам при цьому набуває обов'язкового значення.

Суб'єктом є будь-який суб'єкт (учасник) процесу (учасник кримінальних процесуальних правовідносин), наділений відповідними правами, обов'язками чи повноваженнями. Окремо звертається увага, що в суб'єкт зловживання правом наділений суб'єктивним правом, яке й використовується всупереч закону. Такий учасник процесу повинен відповідати також юридичним та інтелектуальним критеріям суб'єкта правопорушення, бути деліктоздатним для можливості застосування до нього заходів юридичної відповідальності.

На завершення деякі термінологічні уточнення. Зловживання правом – термін родовий, загальнотеоретичний, а щодо кримінального судочинства, то мову правильніше вести про зловживання процесуальними правами. Також, правовою категорією зловживання правом охоплюється, окрім зловживання процесуальними (кримінальними процесуальними) правами, й зловживання повноваженнями (процесуальними, кримінальними процесуальними повноваженнями) та відповідними процесуальними (кримінальними процесуальними) обов'язками.

Висновки. Усе наведене свідчить про те, що зловживання правом в кримінальному процесі має увесь комплекс ознак правопорушення, і в законодавстві передбачено окремі теоретичні моделі зловживання правом (склад зловживання правом як форми правопорушення), що слугує підставою для застосування юридичної відповідальності. В іншому сенсі про зловживання правом вести мову недоцільно, оскільки інші аспекти не передбачають дієвих засобів їх виявлення, документування та протидії.

Головною проблемою зловживання правом в юридичному процесі є загальний характер формулювання протиправності цього юридично значущого явища. Забезпечення гарантій законності при реалізації відповідальності за зловживання правом вбачаємо, перш за все, у розвитку судового та

адміністративного прецедентного права, а також у зменшенні питомої ваги недостатньої законодавчої визначеності протиправності діянь і неконкретизованих санкцій, у систематизації правопорушень в юридичному процесі, у тому ж числі й в кримінальному судочинстві.

Список використаних джерел

1. Баев О. Я. Критерии «злоупотребление правом» применительно к уголовному судопроизводству / Баев О. Я. // Криминалисть. – 2013. – № 7. – С. 38.
2. Бармина О. Н. Злоупотребление правом как общеправовая категория : теоретико-правовой анализ : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и гос.; история учений о праве и гос.». – М., 2015. – 29 с.
3. Вепрев В. С. Основания уголовно-процессуальной ответственности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовн. процесс, криминалист. и суд. экспертиза; опер.-розыск. деятельн.». – Челябинск, 2006. – 22 с.
4. Волков А. В. Злоупотребление гражданскими правами: проблемы теории и практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражд. право; предпринимательск. право; семейн. право; междунаrodn. частн. право» / А. В. Волков. – М., 2010. – 53 с.
5. Вопленко Н. Н. Злоупотребление правом как родовое понятие юридической науки / Вопленко Н. Н. // Вестн. ВолГУ. Сер. 5, Юриспруденция. – 2011. – Вып. 1 (14). – С. 7–15.
6. Гогин А. А. Общая концепция правонарушений : проблемы методологии, теории и практики : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и гос.; история учений о праве и гос.». – Казань., 2011. – 52 с.
7. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав / Грибанов В. П. – М. : Ситатут, 2011. – 411 с.
8. Даровских О. И. Злоупотребление правом в уголовном судопроизводстве России : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовн. процесс». – Челябинск, 2013. – 26 с.
9. Дурново Н. А. Злоупотребление правом как особый вид правового поведения (теоретико-правовой анализ) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и гос.; история учений о праве и гос.». – Н. Новгород, 2006. – 27 с.

10. Казбекова К. М. «Злоупотребление правом» и «правонарушение» : соотнесение понятий / Казбекова К. М. // Бизнес в законе. – 2010. – № 1. – С. 74–76.
11. Капліна О. Проблеми зловживання правом у кримінальному процесі [Електронний ресурс] / Капліна О. // Вісн. Акад. правових наук України. – 2010. – № 3. – С. 286-295. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2010_3_28.
12. Кіреєв Р. В. Зловживання правом на подання заяви у практиці Європейського суду з прав людини / Кіреєв Р. В. // Митна справа. – 2013. – № 5 (89). – С. 12–15.
13. Курс уголовного права. Общая часть. Том 1 : Учение о преступлении / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой и И. М. Тяжковой. – М. : Зерцало, 2002. – 624 с.
14. Кучмієнко О. В. Зловживання правом у корпоративних правовідносинах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» – К., 2016. – 19 с.
15. Малеин Н. С. Закон, ответственность и злоупотребление правом / Малеин Н. С. // Сов. государств. и право. – 1991. – № 11. – С. 28–35.
16. Малеин Н. С. Правонарушение : понятие, причины, ответственность : монография / Малеин Н. С. – М. : Юрид. лит-ра, 1985. – 193 с.
17. Малиновский А. А. Злоупотребление правом (новый подход к проблеме) / Малиновский А. А. // Право и политика. – 2000. – № 6. – С. 15–23.
18. Малиновский А. А. Злоупотребление субъективным правом как юридический феномен : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и гос.; история учений о праве и гос.». – М., 2008. – 52 с.
19. Микласевич О. Категорія «зловживання правом» : поняття та форми [електронний ресурс] / Микласевич О. // Юридичний журнал. – 2010. – № 2 // Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3476>.
20. Мілетич О. О. Свобода і відповідальність в контексті зловживання правом / Мілетич О. О. // Альманах права. – 2011. – Вип. 2. – С. 236–238.
21. Наумов А. Е. Злоупотребление правом : теоретико-правовой аспект : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и гос.; история учений о праве и гос.». – М., 2010. – 25 с.
22. Одегнал Е. А. Злоупотребление правом как явление правовой действительности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и гос.; история учений о праве и гос.». – Ставрополь, 2009. – 17 с.

23. Ольков С. Г. Уголовно-процессуальные правонарушения в Российском судопроизводстве : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза». – Тюмень, 1994. – 39 с.

24. Полянський Т. Зловживання правом в інтерпретації Європейського суду з прав людини / Полянський Т. // Вісник Львів. ун-ту. Серія юрид. – 2010. – Вип. 50. – С. 32–38.

25. Прокументов Л. М. Криміналізація і декриміналізація деяких / Прокументов Л. М. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 2012. – 142 с.

26. Резнікова В. В. Зловживання правом: поняття та ознаки / Резнікова В. В. // Університетські наукові записки. – 2013. – № 1 (45). – С. 23–35.

27. Рогач О. Я. Зловживання правом : теоретико-правове дослідження : монографія / Рогач О. Я. – Ужгород : Ліра, 2011. – С. 35.

28. Рябцева Е. В. Злоупотребление правом на подачу жалобы в Европейский суд по правам человека / Рябцева Е. В. // Евразийская адвокатура. – 2013. – № 1 (2). – С. 66–73.

29. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / Скакун О. Ф. // Пер. з рос. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.

30. Хабло О. Ю. Зловживання у сфері кримінального процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Крим. процес та криміналіст.; суд. експертиза». – Київ, 2008. – 22 с.

31. Ширванов А. А. Понятие ошибки в уголовном судопроизводстве и ее отличие от правонарушения / Ширванов А. А. // Российский следователь. – 2005. – № 7 – С. 8–12.

32. Юдин А. В. Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражд. процесс; арбитражн. процесс» / А. В. Юдин. – СПб., 2009. – 47 с.

Андрушко А. Злоупотребление правом в уголовном судопроизводстве как основание юридической ответственности

В статье приобрели дальнейшее исследование вопросы об основаниях юридической ответственности в уголовном судопроизводстве. Рассмотрены научные концепции о злоупотреблении правом. Усовершенствован тезис о том, что злоупотребление правом в уголовном судопроизводстве является отдельной формой правонарушения. Проанализированы признаки злоупотребления правом в уголовном судопроизводстве и его юридический состав как состав правонарушения, который является основанием для юридической ответственности.

Ключевые слова: злоупотребление правом, правонарушение, состав правонарушения, юридическая определенность правонарушения в уголовном процессуальном законодательстве, юридическая ответственность.

Андрушко О. Abuse of right in a criminal trial as founding of legal responsibility

In the article the questions about the basis of legal responsibility in the criminal trial had been gained further research.

Today in a legal theory of abuse of right from different methodological positions as the legal phenomenon, phenomenon or legal behavior (here the criterion of estimation is a letter of the law) or wrongfulness behavior (here the criterion of estimation is a spirit of right), as the legal phenomenon, as the phenomenon of legal reality, as a legal category, as a family legal concept, as the special form of realization of right, as the social harmful phenomenon, as a form of legal nihilism etc. has been examined by scientists.

Abuse of right taking into account a category by «freedom», «equitable right» and «responsibility» that is methodological basis of finding out of legal essence of this concept, has been investigated. The references to practice of the European court on human rights, current judicial legislation of Ukraine have been used.

The scientific conception about abuse of right has been considered. A thesis that abuse of right in the criminal trial is a separable form of offence has been improved. The signs of abuse of right in a criminal trial: a wrongfulness, a public danger, a guiltiness, a punishability has been analyzed. That level of generalization or legal definiteness of wrongfulness of that or any act in the criminal trial is a complex question in a theory and practice, has been covered. A term public danger, but not public harmfulness has been suggested to use.

Composition of abuse of right has next elements: object, objective side, subjective side and subject. They fold the theoretical and legal model of this offence. The elements of composition of abuse of right are characterized to the intentional acts of subject of trial that use the equitable right with a specific aim.

Legal composition of abuse of right there is a basic for legal responsibility. In the article the ways of decision of legislative, theoretical and practical problems of abuse of right in the criminal trial has been offered.

Keywords: *abuse of right, offence, composition of offence, legal definiteness of offence in a criminal trial, legal responsibility.*